

ارزیابی مطلوبیت سرمایه اجتماعی در بافت محله‌های کم‌برخوردار شهر اهواز با استفاده از تکنیک «ماباک»^۱

عباس معروف‌نژاد^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۰۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۶

از صفحه ۱۵۵ تا ۱۸۴

پژوهشنامه جغرافیای انسانی
سال نهم، شماره سی و چهارم، تابستان ۱۴۰۰

چکیده

یکی از مشکلات اساسی در محله‌های کم‌برخوردار شهرهای امروزی، توجه نداشتن به مفهوم سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از ظرفیت‌های مهم در آن‌ها است؛ زیرا در بیشتر شهرهای بزرگ، نظام ارتباطات و تعاملات سنتی به‌شدت دگرگون شده است. هدف از این پژوهش، ارزیابی مطلوبیت سرمایه اجتماعی در محله‌های کم‌برخوردار شهری بر اساس پنج شاخص انتخابی پژوهش (حس تعلق اجتماعی، انسجام اجتماعی، همیاری اجتماعی، امنیت اجتماعی و اعتماد اجتماعی) و (۳۶) متغیر در چهار محله (آل طاهر، سیاحی، عامری و ملاشیه) کلان‌شهر اهواز است. نوع پژوهش کاربردی و بر اساس روش پیمایشی با تأکید بر پرسش‌نامه است. جامعه آماری آن شهروندان ساکن چهار محله مورد مطالعه هستند و با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه شامل (۳۸۰) نفر است. برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف و برای بررسی وضعیت متغیرهای پژوهش از آزمون علامت، استفاده شده، همچنین متغیرها توسط مدل آنتروپی شانون وزن‌دهی و محله‌ها با استفاده از تکنیک ماباک رتبه‌بندی شده است. نتایج کلی آزمون علامت نشان می‌دهد: محله عامری با میانگین (۳۰۱۱) وضعیت بهتری نسبت به سه محله دیگر از نظر متغیرهای پژوهش داشته است؛ همچنین نتایج حاصل از تکنیک ماباک، نشان می‌دهد محله عامری با مقدار Si (مقدار نهایی تابع معیار گزینه‌ها) (۲۰۳۶) در رتبه اول و به ترتیب محله سیاحی (۰۲۸۳) و محله ملاشیه با (۰۳۴۲-) و محله آل طاهر با (۰۹۷۳-) در رتبه‌های دوم تا سوم از نظر پنج شاخص انتخابی پژوهش قرار گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، بافت محله‌های کم‌برخوردار، تکنیک ماباک، کلان‌شهر اهواز.

1- MABAC

۲- استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد ماهشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ماهشهر، ایران.

بیان مسئله

امروزه با عنایت به مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان توسعه را غنی‌سازی کنش‌های اجتماعی ناشی از افزایش تعاملات به مشارکت و اعتماد اجتماعی دانست (زیاری و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۶۰). نظام شهری در راستای رسیدن به اهداف توسعه‌ای و پیشرفت خود نیازمند انضباط اجتماعی است که بدون آن، جوامع دچار اخلال شده و مشکلات گسترده‌ای ایجاد خواهد شد (بیگوند و بیژنی، ۱۳۹۹، ص ۱). شهر مدرن و فضاهای شهری جدید، ارتباطات و تعاملات سنتی را دگرگون کرده و کنش‌های اجتماعی جدیدی را جایگزین آن می‌کند که ویژگی اصلی آن، افزایش ارتباط‌های غیرشخصی و ابزاری است. در این فضاها، پیوندهای اجتماعی کمرنگ شده و مردم فاصله اجتماعی خود را حتی در فشار جمعیت حفظ می‌کنند. اغتشاش در محیط شهری و شکل‌گیری فضاهای گمشده و بی‌هویت که فاقد عناصر ارتباطات اجتماعی و تعاملات انسان‌ها با یکدیگر و محیط هستند، به یک امر عام تبدیل شده است (شیخ‌بیگلو، ۱۳۹۶، ص ۱۵۲). شهر و شهروند امروزی (قرن ۲۱)، مسائلی همچون آلودگی محیطی، کاهش منابع، انقراض گونه‌ها، شکاف عمیق بین فقیر و غنی، جرم، فقر، بی‌مسکنی، بدمسکنی و ... را تجربه می‌کند که قبل از این با آن روبه‌رو نبوده است. از سوی دیگر جستجو برای یافتن شهری ایده‌آل، یعنی آن شکل از شهر که بتواند هم امتیازات فناورانه و هم روحیه سالم زندگی را بر اساس ایده‌های روشنگرانه عدالت اجتماعی بیان کند؛ یکی از دل‌مشغولی‌های بسیاری از صاحب‌نظران شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲). محله‌های شهری به‌عنوان حلقه واسط میان شهر و شهروندان و نیز به‌عنوان هسته‌های اصلی جریان‌های اجتماعی در گذر زمان نقش اساسی در شکل‌دهی و ساماندهی امور شهری داشته که با ارائه نوع خدمات روزمره خود القاگر حس تعلق، هویت و غنای روابط اجتماعی بوده است؛ اما با ظهور عصر مدرنیته و نیز تغییرات تفکرات شهرسازانه، نوع مداخله صرفاً کالبدی در طول چند دهه اخیر، این هسته‌های با ارزش شهری را دچار بحران کرده است. در واقع ناکامی برنامه‌ریزان شهری در صرفاً تمرکزگرایی در

راه‌حل‌های کالبدی-اقتصادی است که غفلت از مسائل اجتماعی-فرهنگی را در پی داشته است. بافت محله‌ها از جهات مختلفی، خواه به لحاظ شرایط معماری و فیزیکی و تراکم جمعیتی و خواه به لحاظ قشربندی اجتماعی افراد ساکن (سطح تحصیلات، شغل و درآمد) با یکدیگر متفاوت هستند؛ به‌طوری‌که ساختار اجتماعی محله‌های جدید که عموماً در بافت‌های میانی و جدید شکل گرفته است، در تقابل همگرایی با هسته‌های هویتی امروز است (لقمان و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۶۳). طی حدود سه دهه نظریه‌پردازی و اجرای رویکرد بازآفرینی شهری سیر تکامل بازآفرینی شهری از حوزه توجه به کالبد، به عرصه تأکید بر ملاحظات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تغییر یافته است و منجر به ظهور بازآفرینی شهری اجتماع‌محور شده است. این رویکرد، در پی تعامل اجتماعی و تأکید بر نقش گروه‌های اجتماعی ایجاد شده است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۶۰). از طرفی با توجه به نتایج اقدامات بازآفرینی شهری در نقاط مختلف جهان، اعتماد و مشارکت شهروندان، به‌عنوان مؤلفه اثربخش در موفقیت پروژه‌های بازآفرینی، امری خودجوش نخواهد بود و مستلزم دخالت عوامل متعدد است و این آن چیزی است که مسائل اجتماعی با حضور در فرآیند بازآفرینی قادر به تأمین آن هستند. این در حالی است که با رشد شهرنشینی و افزایش جمعیت شهرهای بزرگ، بافت‌های جدید شهر با شاخص‌های مدرن شکل گرفته و روزبه‌روز به حجم و اهمیت آن‌ها افزوده می‌شود. به‌خصوص امروزه با تغییر شیوه زیستن افراد، حضور عناصر زندگی مدرن و سبک زندگی شهرنشینی، این مسئله اهمیت خود را بیشتر نشان می‌دهد (نیازی و روحی، ۱۳۹۵، ص ۲۷). کلان‌شهر اهواز با مساحت (۳۱۸۰۰) هکتار، به‌عنوان سومین شهر وسیع کشور دارای محله‌های کم‌برخوردار و ناکارآمد در مناطق هشتگانه شهری است (امان‌پور و سجادی‌نیکو، ۱۳۹۶، ص ۶۱). از این رو با توجه به مسائل اشاره‌شده، محله‌های: آل طاهر، سیاحی، عامری و ملاشیه بخشی از محله‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار کلان‌شهر اهواز به شمار می‌روند که با مسائل سوء اجتماعی (اعتیاد، فقر، بزهکاری و ...) مواجه هستند. همچنین به فضای کالبدی نامتعارف و ساخت و سازهای کم‌دوام و بی‌ضابطه و

مشکلات اقتصادی (گسترده‌گی خانوارهای بی‌بضاعت و نبود اشتغال و تراکم جمعیتی بالا) نیز می‌توان اشاره کرد. از نظر توزیع و پراکنده‌گی تنها بخشی از محله‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار کلان‌شهر اهواز در چهار محله آل‌طاهر، عامری، سیاحی و ملاشیه قرار دارد. محله آل‌طاهر در منطقه (۸) شهری (شکل شماره ۱) و محله عامری در منطقه (۷) شهری (شکل شماره ۲) و محله سیاحی در منطقه (۶) شهری (شکل شماره ۳) و در نهایت محله ملاشیه در منطقه (۵) شهری (شکل شماره ۱) کلان‌شهر اهواز واقع است.

شکل شماره (۱). وضعیت ابنیه مسکونی در محله آل‌طاهر و زباله‌های رهاشده در محله ملاشیه.

شکل شماره (۲). وضعیت معبر اصلی و بازارچه محله عامری.

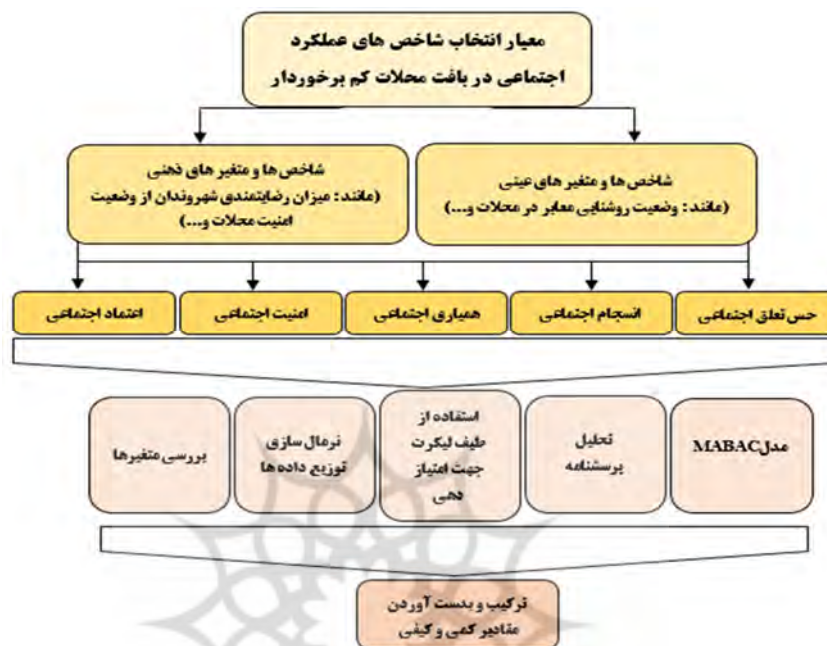

شکل شماره (۳). وضعیت معابر فرعی و فاضلاب در محله سیاحی.

ذکر این نکته ضروری است که از دیدگاه جغرافیدانان و برنامه‌ریزان و جامعه‌شناسان شهری تاکنون به صورت مستقل، پژوهشی که از شاخص‌های انتخابی موضوع مورد بحث و همچنین مدلی ارزیابی آن‌ها استفاده کرده باشد، مشاهده نشده است. هدف اصلی در این پژوهش، ارزیابی مطلوبیت سرمایه اجتماعی در بافت ناکارآمد و کم‌برخوردار شهری بر اساس شاخص‌های تعیین شده در چهار محله مورد مطالعه است. یافته‌های پژوهش از طریق تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسش‌نامه حاصل شده‌اند. پرسش و بحث اصلی این پژوهش این است که: آیا وضعیت عملکرد سرمایه اجتماعی با توجه به شاخص‌های پژوهش در محله‌های مورد بحث مناسب بوده است و جایگاه هر کدام از شاخص‌ها با توجه به تکنیک مورد استفاده به چه صورت قرار می‌گیرند؟ برای بررسی دقیق این پرسش، فرضیه‌ای مطرح شده است که به نظر می‌رسد وضعیت شاخص‌های مورد بررسی در محله عامری به عنوان قدیمی‌ترین محله کلان‌شهر اهواز نسبت سه محله دیگر از حیث مطلوبیت و جایگاه مناسب‌تر است.

بنابراین در این پژوهش معیار انتخاب شاخص‌ها در ارزیابی عملکرد سرمایه اجتماعی بافت محله‌های کم‌برخوردار و ناکارآمد از دو منظر بوده است. دسته اول شاخص‌های عینی که اشاره به جنبه‌های عینی و قابل لمس زندگی شهری داشته و در ابعاد مختلف قابل تعریف هستند؛ مانند وضعیت روشنایی معابر محله‌ها و یا وضعیت امنیت محله‌ها و ... و دسته دوم شاخص‌های ذهنی بوده‌اند

که سعی دارند میزان رضایت‌مندی شهروندان از وضعیت و میزان کاربری‌های شهری و رفاه آن‌ها را از جنبه‌های مختلف شهری نشان دهند (شکل شماره ۴).

شکل شماره (۴). طرح مفهومی پژوهش.

مبانی نظری پژوهش

سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی از سال (۱۹۸۰) میلادی، وارد علوم اجتماعی به‌ویژه جامعه‌شناسی شد. ابتدا توسط افرادی چون «بورديو»، «پاسرون» و «لویی» مطرح و بعدها توسط کسانی چون «کلمن»، «بارت»، «پوتنام» و «پرتز» بسط و گسترش داده شد. در ادبیات علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی، سرمایه اجتماعی به مجموعه‌ای از هنجارها، ارزش‌ها، شبکه‌ها و سازمان‌هایی اشاره می‌کند که مردم از طریق آن‌ها به توانایی‌ها و ظرفیت‌ها و استعداد خود، می‌رسند که این توانایی‌ها به افراد قدرت تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری می‌دهد (کاکاوند و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳۶).

ورود افراد به حوزه مشارکت اجتماعی برای رسیدن به اهداف توسعه، نیازمند وجود عناصر و عوامل مختلفی است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به اعتماد اجتماعی در ابعاد مختلف، برخورداری از فرهنگ متعالی و اعتقاد به توسعه را نام برد (فتحی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۵۹)؛ بنابراین با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته مرتبط با موضوع و بهره‌گیری و استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن‌ها نشان می‌دهد: در بررسی سرمایه اجتماعی برای توانمندسازی بافت‌های کم‌برخوردار شهرها، زمینه‌های توانمندسازی ساکنان محله با برقراری تعامل در جهت مشارکت فعال مردم و آگاهی از وضعیت محله و رفع مشکلات آن‌ها (اجتماعی، امنیتی، کالبدی و ...) و برنامه‌ریزی برای خارج ساختن محله از ناکارآمدی و مسائل ناشی از آن بسیار حائز اهمیت است. در کنار این مطالعات، پژوهشگران زیادی به ملاحظات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیستی بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار پرداخته و نگاه به رویکرد یک بازآفرینی شهری را مبتنی بر توجه به مسائل و سرمایه‌های اجتماعی و تقویت عوامل و دلایل آن دانسته‌اند (خزایی و رضویان، ۱۳۹۸؛ هدایتی مرزبانی و همکاران، ۱۳۹۸؛ سجادی و همکاران، ۱۳۹۰؛ شاطریان و همکاران، ۱۳۹۱؛ شیری و معروف‌نژاد، ۱۳۹۷؛ شیخ‌بیگلو، ۱۳۹۶)؛ اما توجه به موقعیت و متفاوت بودن محله‌ها از حیث بومی، محلی و قومی و در نتیجه شکل‌گیری مسائل اجتماعی متعدد می‌تواند نقش مهمی در به تأخیر انداختن احیاء بافت‌های کم‌برخوردار این محله‌ها ایفا کند.

بافت

مراد از بافت (بافت شهری) گستره‌ای هم‌پیوند است که با ریخت‌شناسی‌های متفاوت طی دوران حیات شهری در داخل محدوده شهر و یا حاشیه آن در تداوم و پیوند با شهر شکل گرفته باشد. این گستره می‌تواند از بناها، مجموعه‌ها، راه‌ها، فضاها، تأسیسات و تجهیزات شهری و یا ترکیبی از آن‌ها باشد (حبیبی و مقصودی، ۱۳۹۵، ص ۶۱).

محله و اجتماع محلی

در تعریف واژه‌های هم‌پیوند با محله، مبتنی بر بعد اجتماعی آن، مفهوم اجتماع محلی مطرح است. در لغت‌نامه آکسفورد، اجتماع محلی به معنای مجموعه‌ای از انسان‌هاست که در یک مکان، ناحیه و یا محدوده مشترک زندگی می‌کنند و ویژگی‌های مشترکی مانند مذهب، شغل، نژاد، قومیت و نظایر این‌ها آنان را با یکدیگر پیوند می‌دهند. در نوشتارهای شهرسازی مفهوم اجتماع محلی، شبکه‌ای از اجتماعات مردمی با هویت، علایق و نظریه‌های مشترک در سطح محلی است که زمینه‌های شناخت، ایجاد فرصت و حمایت‌های دوسویه را برای تعامل متقابل فراهم می‌آورند. در چارچوب این مفاهیم می‌توان اجتماع محلی را به دو دسته تقسیم کرد: اجتماع محلی بر مبنای منافع و ارتباطات مشترک و اجتماع محلی بر مبنای مکان یا جغرافیا (عبدالهی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۸۷).

ویژگی‌های اجتماعی بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار

غالباً در بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار شمار ساکنان غیربومی و مهاجر از ساکنان اصیل بیشتر است. سکونت غیرمجاز، نسبت بالای استیجار، ترکیب غیرمتعارف، شیوع اعتیاد و انواع ناهنجاری‌های رفتاری و بزهکاری و ناامنی به‌ویژه برای کودکان و بانوان از ویژگی‌های اجتماعی این بافت‌ها است. همچنین از دیگر عوامل اجتماعی فرهنگی در بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار می‌توان به معضلاتی همچون پایین بودن کیفیت زندگی، کاهش امنیت، مشکلات ترافیکی، فضاهای بی‌دفاع، ترس، بالا بودن جرم و بزه اشاره کرد که بدین ترتیب نیازمند راهبردهای بنیادین برای ایجاد تغییرات اساسی در ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی هستند. تغییراتی که اغلب در بلندمدت و با صرف هزینه‌های گزاف برای رفع مشکلات فوق از سوی نهادهای عمومی با تأکید بر سه عامل شامل آموزش، اجرا و مهندسی و در نظر گرفتن نیازهای خاص ساکنان به‌منظور تعیین اهداف و ارزیابی تغییرات صورت می‌گیرد (وانگ و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۱۰۳).

پیشینه پژوهش

با توجه به مطالب مطرح شده در خصوص موضوع؛ سعی شده است نزدیک‌ترین عنوان‌های پژوهش در پیشینه پژوهش آورده شود. امید است پژوهشگران با توجه به این امر و پیگیری و پژوهش در این زمینه برای بهبود طرح‌ها و پروژه‌های شهری موجبات رشد و توسعه شهرها را فراهم آورند. در ادامه به چند نمونه از این تجارب در جهان و ایران در جدول شماره (۱)، اشاره می‌شود.

جدول شماره (۱). پیشینه پژوهش مطالعاتی.

محقق	سال	عنوان	خلاصه نتایج
بانه و کیم	۲۰۱۴	نوسازی بافت محله‌های کم‌برخوردار در کره جنوبی	پیگیری هم‌زمان منافع، بخش عمومی و خصوصی و دوره طولانی مدت پروژه و توجه به خواسته‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنان این بافت‌ها را از جمله عوامل حیاتی موفقیت آن‌ها دانسته‌اند.
وان ایچک	۲۰۱۲	بررسی ارتباط بین عوامل مؤثر در روابط اجتماعی همسایگان در دو محله متفاوت از نظر اجتماعی در روتردام هلند	یک محله محروم و کم‌برخوردار که چندین نژاد مختلف در آن زندگی می‌کنند و در محله دیگری افراد سفیدپوست غربی ساکن هستند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد در محله محروم وجود تنوع نژادی و قومی باعث درگیری و بی‌نظمی شده و در نتیجه روابط اجتماعی همسایگان را کاهش داده است.
ماتنگ و همکاران	۲۰۰۵	بررسی عوامل اجتماعی و شاخص‌های محیطی در کشور نایروبی	نتایج پژوهش یک رابطه معنادار میان عوامل اجتماعی و شاخص‌های محیطی در محله‌های کم‌برخوردار و محروم آن را نشان می‌دهد.
پارگال و همکاران	۲۰۰۲	رابطه شرایط اجتماعی و مشارکت شهروندان در محله‌های کم‌برخوردار و محروم در جمع‌آوری زباله شهری داکا بنگلادش	نتایج نشان می‌دهد بین متغیر تقویت سرمایه اجتماعی و مشارکت شهروندان یک رابطه معنادار وجود دارد.
بیگوند و بیژنی	۱۳۹۹	تعیین انضباط اجتماعی شهر با رویکرد مدیریت شهری در ناحیه دو منطقه ۱۲ تهران	چالش زیرساختی را مهم‌ترین چالش مدیریت شهری و نظم انسجامی و اعمال خشونت را مهم‌ترین ابعاد انضباط اجتماعی در منطقه

محقق	سال	عنوان	خلاصه نتایج
			مورد مطالعه دانسته‌اند.
رحیمی و همکاران	۱۳۹۷	بررسی تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در سکونتگاه‌های غیررسمی در محله خط (۴) حصار کرج	تأثیر مستقیم مؤلفه‌های مشارکت، آموزش، امنیت، عدالت، انعطاف‌پذیری، تعاملات و هویت در تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در محله مورد مطالعه را مؤثر دانسته‌اند.
شیری و معروف‌نژاد	۱۳۹۷	بررسی منظر اجتماعی بافت‌های ناکارآمد شهری در کوی نهضت آباد کلان‌شهر اهواز	مؤلفه توانمندسازی ساکنان و افزایش کیفیت زندگی آن‌ها (عدم میزان رضایت از امنیت اجتماعی محله و عدم میزان رضایت از امکانات محله) به تشدید ناکارآمدی بافت افزوده و بی‌انگیزه شدن ساکنان را در احیای آن سبب شده است.
رازقی و همکاران	۱۳۹۵	بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان روابط همسایگی در شهر بابل	بیشترین عامل تأثیرگذار مستقیم بر روی روابط همسایگی، متغیر اعتماد اجتماعی بین فردی است. پس از آن عامل دین‌داری و احساس امنیت دارای تأثیر مستقیم و غیرمستقیم بر میزان روابط همسایگی بوده‌اند؛ اما متغیر حمایت اجتماعی تأثیر مستقیمی بر روابط همسایگی نداشته بلکه دارای تأثیر غیرمستقیم بوده است.
انصاری و ارجمند	۱۳۹۵	سنجش سرمایه اجتماعی در محله‌های منطقه ۳ شهر مشهد	در میان محله‌های مورد مطالعه چهار محله (۱، ۹، ۸ و ۴) بالاترین سطح برخورداری را در بین محله‌های دیگر دارند، سپس شش محله (۲، ۵، ۱۳، ۳، ۷ و ۱۰) در سطح نیمه برخورداری و پنج محله (۶، ۱۲، ۱۱، ۱۵ و ۱۴) پایین‌ترین سطح برخورداری از نظر شاخص‌های مورد بررسی را به خود اختصاص داده‌اند.
کاکاوند و همکاران	۱۳۹۴	ارزیابی تطبیقی جایگاه سرمایه اجتماعی در ساختار محله‌های شهری قزوین با استفاده از تکنیک AHP	در میان محله‌های مورد مطالعه محله آخوند در منطقه یک شهرداری قزوین دارای بیشترین میزان سرمایه اجتماعی و به دنبال آن محله خیام در منطقه دو و در نهایت محله کوثر در رتبه سوم از لحاظ میزان سرمایه اجتماعی ارزش‌گذاری شده‌اند.

در کنار این مطالعات، می‌توان به پژوهش‌های کاظمیان و شفیع‌ا (۱۳۹۳)، بزی و حیدری (۱۳۹۵)، زیاری و همکاران (۱۳۹۳) و پروین و درویشی‌فرد (۱۳۹۴) اشاره کرد که به ملاحظات اجتماعی بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار

پرداخته و نگاه به رویکرد یک بازآفرینی را مبتنی بر توجه به مسائل اجتماعی و تقویت عوامل و دلایل آن دانسته‌اند.

آنچه می‌توان در این پژوهش به‌عنوان مسئله اصلی و خلأ مطالعات قبلی که منجر به انجام این پژوهش شده است، به آن اشاره کرد؛ موقعیت و متفاوت بودن محدوده مورد مطالعه از حیث شرایط بومی، محلی و قومی و در نتیجه شکل‌گیری مسائل اجتماعی متعدد در آن‌ها است که نقش مهمی در به تأخیر انداختن احیاء بافت‌های کم‌برخوردار این محله‌ها ایفا کرده است. در حقیقت این پژوهش نشانگر این موضوع است که قابلیت تأثیرگذاری هر یک از متغیرهای پژوهش با توجه به ظرف و مکان، متغیر و حتی حذف شدنی هستند. از سویی دیگر استفاده از مدل به کار گرفته‌شده (ماباک) برای ارزیابی شاخص‌های این پژوهش می‌تواند یک نوآوری به نسبت سایر پژوهش‌های دیگر باشد؛ زیرا کاربرد این مدل با موضوع بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار در پژوهش‌های داخلی کمتر مشاهده شده است.

روش پژوهش

روش‌شناسی این پژوهش، از نظر هدف کاربردی است و بر اساس روش پیمایشی با تأکید بر پرسش‌نامه است. روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و پیمایش بوده که هر دو به‌طور مستقل مورد توجه قرار گرفته است. در این پژوهش ابتدا با روش کتابخانه‌ای به تبیین مسئله پرداخته و سوابقی از تحقیقات و روش‌های انجام پژوهش‌ها، در نقاط مختلف ایران و جهان بررسی شده است. بخش تحلیلی پژوهش به روش پیمایشی به صورت ابزار پرسش‌نامه از دیدگاه (۳۸۰) نفر از شهروندان^۱ در چهار محله مورد مطالعه با استفاده از روش تصادفی ساده انجام شده است. همچنین برای تعیین اعتبار پرسش‌نامه، با بهره‌گیری از روش دلفی از نظر تعدادی متخصصان و اساتید

۱- برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران و همچنین برای توزیع پرسش‌نامه ملاک از نظر تعداد، جمعیت هر محله انتخاب و دسته‌بندی لازم انجام شد (به ۴ دسته محله کوچک، متوسط و بزرگ و خیلی بزرگ) بدین ترتیب (۴۰) درصد پرسشنامه‌ها در محله ملاحیه، (۳۰) درصد پرسشنامه‌ها در محله سیاحی، (۲۰) درصد در محله عامری و (۱۰) درصد در محله آل‌طاهر توزیع شد.

دانشگاه استفاده و با کسب نظرات افراد یادشده، اصلاحات لازم در پرسش‌های پرسش‌نامه به عمل آمد و بدین ترتیب اطمینان حاصل شد که پرسش‌نامه همان متغیرهای موردنظر پژوهش را می‌سنجند. در زمینه تعریف متغیرها (گویه‌ها) برای مفهوم عملکرد سرمایه اجتماعی بافت‌های کم‌پرخوردار در پرسش‌نامه از پنج مؤلفه (حس تعلق اجتماعی، انسجام اجتماعی، همیاری-اجتماعی، امنیت اجتماعی و اعتماد اجتماعی) و همچنین (۳۶) گویه استفاده شده است که اطلاعات حاصل به شرح جدول شماره (۲) است. برای محاسبه پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده و مقدار آن (۰/۷۲) برآورد شده است (جدول شماره ۳). برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. اطلاعات جمع‌آوری شده از پرسش‌نامه در نرم‌افزار SPSS پردازش و تحلیل شد و سپس به وسیله یک پرسش‌نامه چندمعیاری بر مبنای طیف (۵) درجه‌ای لیکرت از نمونه آماری خواسته شد که به ارزشیابی شاخص و متغیرها و میزان رضایت آن‌ها بر اساس ارزش‌های خیلی زیاد تا خیلی کم پردازند. سپس با هدف بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کلموگروف اسمیرنوف و برای بررسی وضعیت متغیرهای پژوهش از آزمون علامت، استفاده شده است. همچنین وزن‌دهی متغیرها توسط مدل آنتروپی شانون و رتبه‌بندی محله‌ها با استفاده از تکنیک ماباک انجام شده است.

جدول شماره (۲). شاخص‌ها و متغیرهای مورد ارزیابی در پژوهش.

شاخص	متغیر
حس تعلق اجتماعی	وضعیت علاقه‌مندی به زندگی در محله، وضعیت توجه به مسائل محله، وضعیت رفتار ساکنان در محله (فردی و اجتماعی)، وضعیت توجه به عناصر هویتی محله (مدرسه، مسجد و ...)
انسجام اجتماعی	وضعیت ارتباط و تعامل همسایگان با یکدیگر، وضعیت صمیمیت همسایگان محله، وضعیت اهمیت قائل شدن برای حل مشکلات یکدیگر، وضعیت شرکت در مراسم مختلف همسایگان (جشن، عزا و ...)، وضعیت ساکنان محله برای حل اختلافات و درگیری‌های احتمالی در محله
همیاری اجتماعی	وضعیت نهادهای خدماتی در حل مشکلات محله، وضعیت همیاری و همکاری ساکنان در حل مشکلات محله، وضعیت اعتقاد به حصول نتیجه به کارگروهی نسبت به کارهای فردی برای حل مشکلات محله، وضعیت کمک دادن فکری همسایگان به یکدیگر، وضعیت کمک

شاخص	متغیر
امنیت اجتماعی	کردن مالی همسایگان به یکدیگر، وضعیت مشارکت مالی در ساخت تأسیسات و تجهیزات برای محله (مدرسه، درمانگاه، مسجد و ...)، وضعیت مشارکت و تعامل خیرین به محله
	وضعیت برخورد با افراد معتاد، شرور، بزه‌کار و ... در محله، وضعیت امنیت از حضور در پارک‌های محله، وضعیت امنیت از پارک کردن اتومبیل در محله، وضعیت امنیت از خالی گذاشتن منزل به مدت چند روز، وضعیت امنیت در مسیرهای خلوت محله به‌ویژه شب‌ها، وضعیت روشنایی معابر، وضعیت امنیت از به همراه داشتن وجه نقد یا وسایل قیمتی در محله، وضعیت امنیت از رفت‌وآمد همسایگان به منزل یکدیگر، وضعیت امنیت کودکان و نوجوانان در هنگام بازی کردن در محله، وضعیت سپردن منزل به همسایگان و اقوام در هنگام مسافرت‌های طولانی‌مدت، وضعیت برقراری امنیت محله توسط نیروهای انتظامی
اعتماد اجتماعی	وضعیت اعتماد به همسایگان، وضعیت پابندی مردم محله به قوانین، وضعیت رضایت مردم محله از مسئولان شهری، وضعیت اعتماد به خویشاوندان و دوستان نزدیک، وضعیت یکی‌بودن ظاهر و باطن همسایگان، وضعیت پابندی همسایگان به قول و قرارهای خود، وضعیت انصاف و امانت‌داری همسایگان، وضعیت راست‌گویی و صداقت همسایگان، وضعیت مسئولیت‌پذیری مسئولین شهری در حل مشکلات

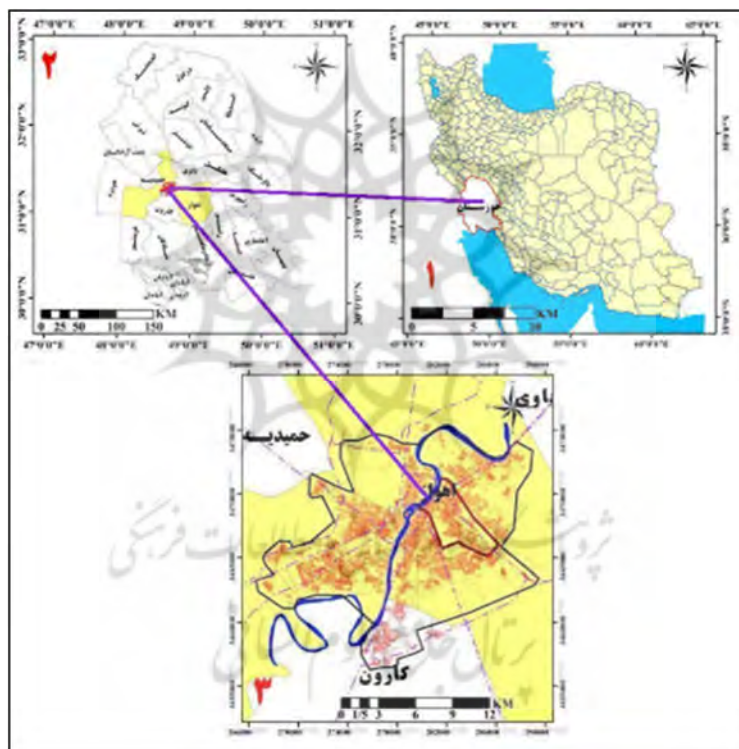
جدول شماره (۳). میزان پایایی سازه‌های پژوهش.

شاخص‌ها	حس تعلق اجتماعی انسجام اجتماعی همبازی اجتماعی امنیت اجتماعی اعتماد اجتماعی				
تعداد متغیر	۴	۵	۷	۱۱	۹
میزان آلفا (شهروندان)	۰/۷۴	۰/۷۹	۰/۶۵	۰/۷۳	۰/۷۱

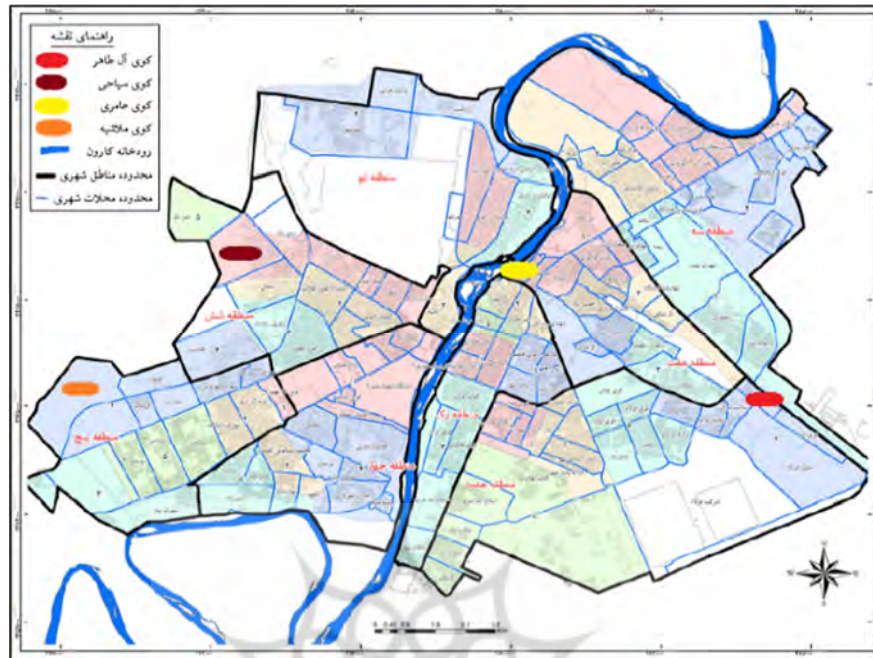
قلمرو پژوهش

کلان‌شهر اهواز به‌عنوان مرکز استان خوزستان با مساحت (۳۱۸۰۰) هکتار دارای هشت منطقه شهری است (شکل شماره ۵). محله‌های مورد مطالعه در این پژوهش در چهار منطقه شهری متفاوت کلان‌شهر اهواز قرار گرفته‌اند (شکل شماره ۶). محله آل‌طاهر با جمعیت (۱۷۶۷) نفر و مساحت (۵۱) هکتار در منطقه (۸) قرار دارد که از شمال به کوی آغاجری و از جنوب به منازل فولاد و کوی امام و از شرق به امتداد مسیر اهواز-بندر امام و از غرب به محله رسالت شرقی منتهی می‌شود. محله سیاحی با جمعیت (۶۵۸۸) نفر و مساحت (۲۲۷) هکتار در منطقه شش شهری قرار دارد و از شمال به فولی‌آباد (زمین‌های ارتش) و از جنوب به محله‌های مندلی و ملاشیه و از شرق به سلیم‌آباد و از

غرب هم به محله عین دو منتهی است. محله عامری با جمعیت (۴۴۹۴) نفر و مساحت (۳۷) هکتار جزء هسته اولیه شهر اهواز در منطقه هفت شهری قرار گرفته است. این محله از شمال و غرب به رودخانه کارون و از جنوب به محله های سی متری و باغ معین و از شرق به محله خزعلیه محدود می شود. محله ملاشیه با جمعیت (۱۹۸۵۷) نفر و مساحت (۳۳۴) هکتار در منطقه پنج شهری کلان شهر اهواز قرار دارد. این محله از شمال به زمین های بایر و از جنوب به شهرک رزمندگان (شهرک اهواز) و از شرق به محله های کریشان و گل بهار و از غرب به جاده اهواز خرمشهر محدود است (حمیدی پور و همکاران، ۱۳۹۶).

شکل شماره (۵). موقعیت کلان شهر اهواز در تقسیمات کشوری و استانی.

شکل شماره (۶). موقعیت محله‌های: آل طاهر، سیاحی، عامری و ملاشیه در کلان‌شهر اهواز.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

بر اساس یافته‌های توصیفی از مجموع (۳۸۰) پرسش‌نامه توزیع شده در محله‌های چهارگانه اطلاعات به دست آمده به شرح زیر است:

(۸۱/۳) درصد پاسخ‌دهندگان مرد و (۱۸/۷) درصد زن هستند ((۸۷/۱) درصد آن‌ها متأهل و (۱۲/۹) مجرد). از نظر وضعیت سنی پاسخ‌دهندگان، (۲۳/۸۷) درصد بین (۱۸ تا ۳۰) سال، (۵۸/۶۳) درصد بین (۳۱ تا ۴۳) سال، (۱۰/۳۵) درصد بین (۴۴ تا ۵۶) سال و (۷/۱۵) درصد بالای (۵۷) سال بوده‌اند. به لحاظ تحصیلات، (۵۳/۲۸) درصد تا دیپلم، (۳۶/۸) درصد فوق دیپلم، (۸/۷) درصد لیسانس و (۱/۲۲) درصد هم فوق لیسانس و بالاتر داشته‌اند. همچنین (۷۴/۱۴) درصد پرسش‌شوندگان در زمان پاسخ بیش از (۲۰) سال در محله خود اقامت داشته‌اند. در ادامه پژوهش با توجه به اطلاعات پرسش‌نامه مورد نظر

که برای جامعه آماری شهروندان چهار محله مورد مطالعه طراحی شده بود و همچنین جواب‌ها در پرسش‌نامه به صورت طیف پنج گزینه‌ای لیکرت با ضرایب ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ (خیلی ضعیف، ضعیف، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) در نظر گرفته شد و میزان عدد (۳) به عنوان حد متوسط انتخاب شده و میانگین‌های کمتر از آن به عنوان وضعیت نامناسب و بالعکس منظور شد. همچنین برای ارزیابی مطلوبیت سرمایه اجتماعی در بافت‌های ناکارآمد و کم‌پرخوردار چهار محله مورد مطالعه، (۵) شاخص و (۳۶) متغیر بر حسب مطالعات پژوهش انتخاب شد. در ابتدا برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها و مؤلفه‌ها از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف استفاده شد. فرض صفر با فرض نرمال بودن داده‌ها انتخاب و سطح آزمون نیز (۵) درصد در نظر گرفته شد. نتایج تحلیل این آزمون در جدول‌های زیر نشان داده شده است.

جدول شماره (۴). نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای شاخص حس تعلق اجتماعی.

نام محله	Z آماره کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
آل طاهر	۰/۳۵۱	۰/۰۰۱
سیاحی	۰/۲۸۵	۰/۰۰۰
عامری	۰/۲۷۷	۰/۰۰۱
ملاشیه	۰/۲۴۹	۰/۰۰۰

جدول شماره (۵). نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای شاخص انسجام اجتماعی.

نام محله	Z آماره کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
آل طاهر	۰/۳۰۴	۰/۰۰۱
سیاحی	۰/۳۶۵	۰/۰۰۰
عامری	۰/۳۵۸	۰/۰۰۰
ملاشیه	۰/۳۲۲	۰/۰۰۰

جدول شماره (۶). نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای شاخص همیاری اجتماعی.

نام محله	Z آماره کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
آل طاهر	۰/۳۳۲	۰/۰۰۱
سیاحی	۰/۳۳۳	۰/۰۰۱
عامری	۰/۳۷۹	۰/۰۰۱
ملاشیه	۰/۳۴۱	۰/۰۰۱

جدول شماره (۷). نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای شاخص امنیت اجتماعی.

نام محله	Z آماره کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
آل طاهر	۰/۳۷۶	۰/۰۰۲
سیاحی	۰/۳۴۳	۰/۰۰۱
عامری	۰/۳۹۳	۰/۰۰۰
ملاشیه	۰/۳۵۱	۰/۰۰۱

جدول شماره (۸). نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای شاخص اعتماد اجتماعی.

نام محله	Z آماره کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
آل طاهر	۰/۳۳۸	۰/۰۰۱
سیاحی	۰/۳۰۸	۰/۰۰۰
عامری	۰/۳۵۳	۰/۰۰۰
ملاشیه	۰/۳۱۵	۰/۰۰۱

با توجه به نتایج به دست آمده در جدول‌های شماره (۴ تا ۸)، مشاهده می‌شود که مقدار سطح معناداری آزمون در تمامی موارد کمتر از (۰/۰۵) شده است؛ بنابراین فرض نرمال بودن داده‌ها رد شده است؛ بنابراین برای آزمون فرضیه از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده شده است. در ادامه نتایج پژوهش، برای بررسی میزان رابطه متغیرهای پژوهش (۳۶ مورد) در چهار محله آل طاهر، سیاحی، عامری و ملاشیه از آزمون ناپارامتری علامت یا نشانه استفاده شد که نتایج آن در جدول‌های زیر آورده شده است.

جدول شماره (۹). نتایج آزمون علامت در میزان ارتباط متغیرهای پژوهش در محله آل طاهر.

میزان ارتباط مجموع متغیرها در کوی آل طاهر	میانگین	انحراف معیار	آماره Z	P
۲/۶۸	۰/۸۹	۱/۸۴۹	۰/۳۶	

جدول شماره (۱۰). نتایج آزمون علامت در میزان ارتباط متغیرهای پژوهش در محله سیاحی.

میزان ارتباط مجموع متغیرها در کوی سیاحی	میانگین	انحراف معیار	آماره Z	P
۲/۵۶	۰/۶۷	۲/۱۵۲	۰/۱۵	

جدول شماره (۱۱). نتایج آزمون علامت در میزان ارتباط متغیرهای پژوهش در محله عامری.

میزان ارتباط مجموع متغیرها در کوی عامری	میانگین	انحراف معیار	آماره Z	P
۳/۱۱	۰/۷۵	۲/۳۹۲	۰/۱۷	

جدول شماره (۱۲). نتایج آزمون علامت در میزان ارتباط متغیرهای پژوهش در محله ملاحیه.

میزان ارتباط مجموع متغیرها در کوی ملاحیه	میانگین	انحراف معیار	آماره Z	P
	۲/۴۶	۰/۵۱	۱/۹۳۶	۰/۰۳۲

با توجه به داده‌های جدول شماره (۱۱)، مشاهده می‌شود که میانگین میزان ارتباط مجموع متغیرها در محله عامری برابر (۳/۱۱) و بیشتر از حد متوسط (۳) شده است. از سویی دیگر مقدار سطح معناداری آزمون کمتر از (۰/۰۵) است؛ بنابراین آزمون معنادار بوده و می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت متغیرهای پژوهش در محله عامری بیشتر به‌کاربرده شده است. با توجه به داده‌های جدول شماره (۹)، مشاهده می‌شود که میانگین میزان ارتباط مجموع متغیرها در محله آل طاهر برابر (۲/۶۸) با انحراف معیار (۰/۸۹) شده است. از سوی دیگر مقدار آماره آزمون (۰/۰۳۶) و سطح معناداری آزمون کمتر از (۰/۰۵) شده است؛ بنابراین با توجه به اینکه میانگین وضعیت متغیرهای پژوهش در محله آل طاهر کمتر از متوسط شده است؛ می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت متغیرهای پژوهش در آن کمتر به‌کاربرده شده است. با توجه به داده‌های جدول شماره (۱۰)، مشاهده می‌شود که میانگین میزان ارتباط مجموع متغیرها در محله سیاحی برابر (۲/۵۶) و کمتر از حد متوسط (۳) با انحراف معیار (۰/۶۷) شده است؛ از سوی دیگر مقدار آماره آزمون (۰/۰۱۵) و سطح معناداری آزمون کمتر از (۰/۰۵) شده است؛ بنابراین آزمون معنادار بوده و می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت متغیرهای پژوهش در محله سیاحی کمتر به‌کاربرده شده است. با توجه به داده‌های جدول شماره (۱۲)، مشاهده می‌شود که میانگین میزان ارتباط مجموع متغیرها در محله ملاحیه برابر (۲/۴۶) و کمتر از حد متوسط (۳) با انحراف معیار (۰/۵۱) شده است؛ از سوی دیگر مقدار آماره آزمون (۰/۰۳۲) و سطح معناداری آزمون کمتر از (۰/۰۵) شده است؛ بنابراین آزمون معنادار بوده و می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت متغیرهای پژوهش در محله ملاحیه کمتر به‌کاربرده شده است. نتایج کلی آزمون علامت نشان می‌دهد وضعیت بررسی (۳۶) متغیر پژوهش در چهار محله مورد مطالعه، محله عامری به نسبت سه محله دیگر وضعیت بهتری در

محاسبات آماری متغیرهای پژوهش از خود نشان داده‌است. از این‌رو فرضیه مطرح شده در پژوهش می‌تواند «تأیید» شود.

در ادامه یافته‌های پژوهش پنج شاخص مورد مطالعه، با توجه به داده‌های استخراج‌شده از پرسش‌نامه‌ها و با استفاده از تکنیک «ماباک»^۱، بر حسب محله‌های نمونه در پژوهش مورد رتبه‌بندی قرار گرفته‌اند. روش ماباک از جدیدترین تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره است که برای رتبه‌بندی گزینه‌ها در مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره استفاده می‌شود. این روش اولین بار توسط «دراگان پاموکار» و «گوران سیروویچ» در سال (۲۰۱۵) میلادی مطرح و ارائه شده است. این روش، برای ارزیابی ارزش هر دو معیار کمینه و بیشینه به کار می‌رود و تأثیر معیارهای کمینه و بیشینه روی ارزیابی نتایج، به صورت جداگانه در نظر گرفته می‌شود. برای پیاده‌سازی روش ماباک، ضرورت دارد مراحل مختلف اجرا شود. در مرحله نخست، باید وزن معیارها، تعیین شود. برای پیاده‌سازی این روش، ضرورت دارد که ابتدا مقادیر هر گزینه به ازای هر معیار، استخراج شود. سپس با نرمال‌سازی مقادیر ماتریس، وزن و ارزش معیارها حاصل می‌شود.

مرحله اول: تشکیل ماتریس تصمیم

تشکیل ماتریس داده‌ها بر اساس m گزینه و n شاخص تعیین می‌شود. تشکیل ماتریس داده‌ها به ابعاد $m \times n$ ، به نحوی که m تعداد سطرهای ماتریس نشان‌دهنده چهار محله مورد بررسی (آل‌طاهر، سیاحی، عامری و ملاشیه) و n ستون‌های آن که پنج شاخص در ارتباط با سرمایه اجتماعی در بافت‌های کم‌برخوردار بر اساس شاخص‌های پژوهش انتخاب شده است (۱). حس تعلق اجتماعی؛ ۲. انسجام اجتماعی؛ ۳. همیاری اجتماعی؛ ۴. امنیت اجتماعی و ۵. اعتماد اجتماعی). چهار محله شهری مورد نظر و شاخص‌های هر کدام از آن‌ها به صورت زیر تعریف می‌شوند (رابطه شماره ۱).

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{r1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad \text{رابطه شماره (۱):}$$

هرکدام از محله‌ها (m) با توجه به تعداد شاخص‌ها (n) معرفی شده‌اند که به شرح جدول شماره (۱۳)، نشان داده شده است.

جدول شماره (۱۳). تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری.

نام محله (M)	شاخص‌ها (N)					
		حس تعلق اجتماعی	انسجام اجتماعی	همیاری اجتماعی	امنیت اجتماعی	اعتماد اجتماعی
آل‌ظاهر		۲/۸۸	۲/۶۰	۲/۵۴	۲/۵۵	۲/۸۶
سیاحی		۲/۴۹	۲/۶۵	۲/۶۳	۲/۳۹	۲/۶۲
عامری		۳/۳۰	۳/۲۰	۳/۲۵	۲/۸۴	۳/۲۱
ملاشیه		۲/۳۹	۲/۵۲	۲/۵۱	۲/۳۵	۲/۵۴

مرحله دوم: نرمال‌سازی عناصر ماتریس

در این مرحله با توجه به داده‌های جدول شماره (۱۳)، ماتریس تصمیم‌گیری، نرمال‌سازی آن‌ها محاسبه می‌شود. عناصر ماتریس نرمال (N) با استفاده از رابطه شماره (۲) مشخص می‌شوند:

$$C_1, C_2, \dots, C_n$$

$$N = \begin{bmatrix} A_1 & t_{11} & t_{12} & t_{1n} \\ A_2 & t_{21} & t_{22} & t_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ A_m & t_{m1} & t_{m2} & t_{m1} \end{bmatrix} \quad \text{رابطه شماره (۲):}$$

مرحله سوم: تشکیل ماتریس تصمیم‌موزون

در این مرحله وزن معیارها (N) باید محاسبه شود. برای این منظور از روش آنتروپی برای وزن معیارها استفاده شده است. با در دست داشتن اوزان معیارها با رابطه‌های شماره (۳ و ۴) ماتریس تصمیم‌موزون را تشکیل می‌دهیم (جدول شماره ۱۴).

$$v_{ij} = W_j * (n_{ij} + 1)$$

رابطه شماره (۳):

$$V = \begin{vmatrix} v_{11} & v_{12} & v_{1n} \\ v_{21} & v_{22} & v_{2n} \\ v_{m1} & v_{m2} & v_{mn} \end{vmatrix}$$

رابطه شماره (۴):

جدول شماره (۱۴). تشکیل ماتریس تصمیم موزون.

شاخص‌ها (N)					نام محله (M)
اعتماد اجتماعی	امنیّت اجتماعی	همپاری اجتماعی	انسجام اجتماعی	حس تعلق اجتماعی	
۰/۰۰۰	۰/۳۷۷	۰/۰۶۰	۰/۲۰۶	۰/۰۰۰	آل طاهر
۰/۰۷۵	۰/۸۲۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۱۹	سیاحی
۱	۰/۰۰۰	۱	۱	۱	عامری
۰/۱۱۵	۱	۰/۰۸۵	۰/۰۰۵	۰/۰۲۹	ملاشیه
۱/۰۰۱	۱/۰۰۲	۱	۰/۰۰۱	۰/۹۹۸	W

مرحله چهارم: تعیین ماتریس محدوده تقریبی (G)

برای تعیین مرز هر معیار (چهار شاخص) باید میانگین هندسی مقادیر هر معیار محاسبه شود که از طریق رابطه شماره (۵) به دست می‌آید. جایی که v_{ij} عناصر ماتریس وزنی (V)، m تعداد کل گزینه‌های جایگزین و n تعداد کل معیارهایی را که گزینه‌های ارائه شده برای آن‌ها انتخاب می‌شود را نشان می‌دهد.

$$g_i = \Pi (v_{ij}) \quad \text{رابطه شماره (۵):}$$

مرحله پنجم: محاسبه فاصله گزینه‌ها تا مرز ناحیه شباهت

در این مرحله از روش ماباک، با استفاده از رابطه شماره (۶)، فاصله گزینه‌ها تا مرز ناحیه شباهت محاسبه می‌شود.

$$Q = V - G = \begin{vmatrix} v_{11} & v_{12} & v_{1n} \\ v_{21} & v_{22} & v_{2n} \\ v_{m1} & v_{m2} & v_{mn} \end{vmatrix} - [g_1 \quad g_2 \quad \dots \quad g_n] \quad \text{رابطه شماره (۶):}$$

مرحله ششم: انتخاب گزینه بهینه

در روش ماباک، با استفاده از رابطه شماره (۷) امتیاز نهایی هر گزینه را مشخص کرده و بر اساس آن گزینه‌ها رتبه‌بندی می‌شوند.

$$S_i = \Sigma(q_{ij}) ; i=1,2,\dots,n ; j= 1,2,\dots,m \quad \text{رابطه شماره (۷):}$$

محاسبه مقادیر توابع معیار توسط گزینه‌ها به‌عنوان مجموع فاصله‌های جایگزین از مناطق تقریبی مرزی q_i به دست می‌آید. با جمع کردن عناصر ماتریس Q در هر سطر، مقادیر نهایی تابع معیار گزینه‌ها به دست می‌آید. در این رابطه n تعداد معیارها را نشان می‌دهد و m تعداد گزینه است.

جدول شماره (۱۵). رتبه‌بندی محله‌های مورد مطالعه از نظر شاخص‌های انتخابی پژوهش با استفاده از تکنیک ماباک.

رتبه	Si	محله‌های
۱	۲/۳۶۰	کوی عامری
۲	۰/۲۸۳	کوی سیاحی
۳	-۰/۳۴۲	کوی ملاحیه
۴	-۰/۹۷۳	کوی آل طاهر

با توجه به نتیجه نهایی تکنیک ماباک، رتبه‌بندی محله‌های مورد مطالعه از نظر پنج شاخص انتخابی پژوهش به این صورت است که محله عامری با مقدار Si (مقدار نهایی تابع معیار گزینه‌ها) (۲/۳۶۰) رتبه اول و به ترتیب محله سیاحی با مقدار Si (۰/۲۸۳) در رتبه دوم و محله ملاحیه با مقدار Si (۰/۳۴۲-) در رتبه سوم و محله آل طاهر با مقدار Si (۰/۹۷۳-) در رتبه چهارم قرار گرفته‌اند. در روش پژوهش بیان شد که مبنای بررسی؛ دیدگاه شهروندان در ارزیابی مؤلفه‌ها در سطح محله‌های نمونه‌برداری در کلان‌شهر اهواز مؤثر بوده است؛ بنابراین ممکن است مؤلفه‌های مورد مطالعه، در بعضی زیرشاخص‌ها (متغیرها) از نظر بعد عینی با هم متفاوت باشند و عوامل دیگر سبب شده نظر پاسخ‌دهندگان تفاوت داشته باشد. به‌طور کلی نظر پاسخ‌دهندگان با توجه به وضعیت شاخص‌ها که در بررسی میدانی مشاهده شده است، مطابقت دارد و با شرایط موجود اختلاف چندانی ندارد.

نتیجه‌گیری

رشد مساحت کلان‌شهر اهواز در طی دو دهه اخیر و به طبع آن کم‌توجهی به احیای بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار و رشد سکونتگاه‌های حاشیه‌نشین، الحاق روستاهای هم‌جوار به شهر و هم‌جواری بافت‌های مسکونی با صنایع نفتی و مناطق نظامی باعث شده است، کلان‌شهر اهواز از مسائلی مانند آلودگی هوا ناشی از صنایع (صنایع فولاد، شرکت کربن‌سازی، لوله‌سازی و ...) آلودگی هوا ناشی از گردوغبار، آلودگی هوا ناشی از حمل‌ونقل، زباله‌های خانگی، کاهش فضای سبز، آلودگی آب، ضایعات صنعتی و آلودگی صوتی رنج می‌برد. در نهایت

امروزه اگر نتوان به مدیریت شهری توجه کرد، شهرهای ما هر روز به قهقرا رفته و نه تنها نخواهند توانست مسائل و مشکلات شهری خود را حل کنند، بلکه هر روز بر بحران آسیب‌های اجتماعی به سبب تشدید فاصله طبقاتی و منابع محدود توسعه، افزوده خواهد شد و مردم شهرها هر روز بیش‌ازپیش فقیر و فقیرتر شده و از چرخه توسعه پایدار باز خواهند ماند. سکونتگاه‌های خودرو گسترش یافته و شهرسازی اندیشیده و طراحی شده هر روز محدود و محدودتر خواهد شد و به تبع آن همه عوارض آن شهرها را در بر گرفته و اسباب تشدید کمبود سرانه‌های خدماتی و به دنبال آن باعث کاهش آرامش و آسایش شهرها، آلودگی هوا و تخریب محیط‌زیست خواهند شد. آب آشامیدنی بهداشتی به‌سختی تأمین خواهد شد و در نهایت تاب‌آوری شهرها از بین خواهد رفت.

آنچه می‌توان در این پژوهش به‌عنوان مسئله اصلی در مقایسه با نتایج پژوهش‌های پیشین اشاره کرد؛ توجه به موقعیت و متفاوت بودن محله‌ها از حیث بومی، محلی و قومی و در نتیجه شکل‌گیری مسائل اجتماعی متعدد است که قبلاً اشاره شد و می‌تواند نقش مهمی در به تأخیر انداختن احیای بافت‌های کم‌برخوردار این محله‌ها ایفا کند. در حقیقت این پژوهش نشانگر این موضوع است که قابلیت تأثیرگذاری هر یک از متغیرهای پژوهش با توجه به ظرف و مکان، متغیر و حتی حذف شدنی هستند. از سویی دیگر استفاده از مدل به کار گرفته شده (ماباک) برای ارزیابی شاخص‌های این پژوهش می‌تواند یک نوآوری به نسبت سایر پژوهش‌های دیگر باشد؛ زیرا کاربرد این مدل با موضوع بافت‌های ناکارآمد و کم‌برخوردار به‌طور حتم در پژوهش‌های داخلی کمتر مشاهده شده است.

نتایج ارزیابی‌ها در پژوهش حاضر بیانگر این است که شاخص‌های اجتماعی همیشه در روند احیاء بافت‌های کم‌برخوردار مؤثر واقع شده‌اند؛ بنابراین هرگونه تغییر در بهبود و اصلاح متغیرهای این پژوهش در هر یک از محله‌های مورد مطالعه از جمله رفتار اجتماعی و فردی ساکنان، روابط اجتماعی همسایگان، امنیت اجتماعی محله، امکانات خدماتی محله، همیاری و همکاری ساکنان (مشارکت)، اعتماد و اعتقاد ساکنان محله به یکدیگر و به دولت، تعامل نهادهای خدمات‌رسان با ساکنان محله و ... با توجه به شرایط

اجتماعی این محله‌ها (قومیت‌های گوناگون، سواد پایین، طبقات کم‌درآمد، امنیت نامناسب، آموزش نادرست، زادوولد زیاد و ...) کاری سخت و دشوار است. دلایل اثبات آن‌هم از دو منظر قابل‌طرح است. دلیل اول: بررسی‌های میدانی که از طریق مراجعه مستقیم به مردم این محله‌ها و رؤیت مشکلات و کمبودهای آن‌ها در همه زمینه‌ها (به‌طور مثال وضعیت بد محیط کالبدی و اجتماعی و اقتصادی و خدماتی-زیستی محله‌های موردبررسی که در برخی محله‌ها شرایط حادث‌تر و در برخی دیگر شرایط کمتر) و گفتگو با آن‌ها و توزیع پرسش‌نامه که نتایج به‌دست‌آمده، می‌تواند گواه و تأیید موضوع باشد. دلیل دوم: خصوصیات اجتماعی و فرهنگی این محله‌ها و انس گرفتن مردم ساکن با این نوع زندگی طی چند دهه گذشته تا به حال است که در برابر هرگونه تغییر مقاومت از خود نشان می‌دهند؛ مثلاً بر اساس مشاهده‌های عینی؛ قسمت اعظم واحدهای مسکونی در محله ملاشیه، سیاحی و آل‌طاهر، فاقد سند مالکیت هستند و صاحبان آن‌ها سال‌هاست که به‌صورت غیررسمی (قول‌نامه مشاور املاک یا غیره) در آن ساکن هستند و در اکثر موارد خریدوفروش با همین مدارک انجام گرفته یا می‌گیرد؛ همچنین مسئله داشتن انشعابات غیررسمی آب و برق در این محله‌ها و رعایت نکردن مسائل بهداشتی جمعی و فردی (نگهداری احشام سبک و سنگین در سطح منازل و یا پرسه‌زدن حیوانات در کوچه و خیابان‌های این محله‌ها و ...) به‌نوعی عادت یا فرهنگ غلط تبدیل شده و تعمیم یافته است). از سویی دیگر تفاوت سرمایه اجتماعی محله‌ها می‌تواند تبیین‌گر مناسبی برای میزان توسعه‌یافتگی و کیفیت زندگی شهری در نظر گرفته شود، همان‌گونه که می‌توان عنوان کرد، شبکه‌های اجتماعی بزرگ‌تر و متنوع‌تر، صرفه‌های اقتصادی مثبت بیشتری برای افراد به دنبال خواهند داشت و سرمایه اجتماعی برای توصیف یکی از مشکلات توسعه درون‌شهری به کار می‌رود و می‌توان نتیجه گرفت در امر سیاست‌گذاری بر پایه اصول تبیین شده در سرمایه اجتماعی، از سازوکار کیفی روابط، اعتماد، مشارکت، انسجام در بعد روان‌شناختی و جامعه‌شناسی محله‌ها با تأکید بر روابط و اعتماد اجتماعی، می‌توان مفهوم سرمایه اجتماعی را به‌عنوان تبیین‌گر مناسبی در میزان توسعه‌یافتگی و کیفیت زندگی شهری محله‌ها در نظر گرفت.

پیشنهادهای پژوهش

۱. تعیین تکلیف اسناد مالکیت برخی واحدهای مسکونی در این محله‌ها به‌ویژه محله‌های آل طاهر، سیاحی و ملاشیه توسط مراجع ذیصلاح کشوری.
  ۲. تهیه یک نقشه مدون و مشخص برای هر محله با رعایت و در نظر گرفتن معذوریتهای بومی، محلی و قومی.
  ۳. بازآفرینی اعتماد بین ساکنان این بافت‌ها با نهادهای مجری احیای بافت زیرا در اکثر مواقع بدعهدی یا به تأخیر انداختن تعهدات (وام بانکی و ارائه سایر تسهیلات و ...) باعث شده ساکنان در برابر هرگونه طرحی از خود مقاومت نشان دهند.
  ۴. تخصیص بودجه و چگونگی نظارت بر پرداخت آن؛ زیرا در طی این پژوهش در محله عامری مشاهده شد یکسری از ساکنان از وام‌های خاص استفاده کرده‌اند؛ ولی متأسفانه به دلیل ضعف نظارت در مصارف غیر استفاده شده است.
  ۵. ایجادانگیزه‌های تشویقی بین ساکنان مثلاً اختصاص پروانه تغییر کاربری تجاری رایگان به برخی از واحدهای مسکونی که در این بافت‌ها شرایط و موقعیت مکانی مناسب دارند مثلاً در حال حاضر یک تعداد واحد مسکونی در محله عامری وجود دارد که با تعریض خیابان توسط شهرداری منطقه هفت شرایط مناسبی برای کاربری تجاری پیدا کرده‌اند (خیابان نهج‌البلاغه فعلی در قسمت شرقی پل هفتم).
- انجام این اقدامات بدون وجود یک مدیریت کارا و اثربخش امکان‌پذیر نیست. مدیریتی در کلان‌شهر اهواز اثربخش است که دارای ثبات باشد و تغییر مدیریتی کمتر اتفاق بیفتد، فساد کاهش یابد و شفافیت در امور وجود داشته باشد.

منابع

- احمدی، مارال؛ عندلیب، علیرضا؛ ماجدی، حمید؛ سعیده‌زآبادی، زهراالسادات (۱۳۹۸). تحلیلی بر جایگاه سرمایه‌های اجتماعی در بازآفرینی بافت فرسوده تاریخی محله امامزاده یحیی با به‌کارگیری معادلات ساختاری. فصلنامه دانش شهرسازی، سال (۳)، شماره (۲)، ص (۴۹-۶۳).
- امان‌پور، سعید؛ سجادی‌نیکو، فرهاد (۱۳۹۶). تعیین مؤلفه‌های ایمنی در بافت فرسوده شهری مطالعه موردی: هسته مرکزی کلان‌شهر اهواز. فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، دوره (۶)، شماره (۲۱)، ص (۷۴-۵۹).
- انصاری‌ارجمند، محسن؛ حسینی، سیدمصطفی؛ کاویان‌پور، گلشن (۱۳۹۵). سنجش سرمایه اجتماعی در محله‌های شهر مشهد مطالعه موردی: محله‌های منطقه (۳)، فصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، دوره (۱۰)، شماره (۳)، ص (۳۰-۷).
- بزی، خدارحم؛ حیدری، فاطمه (۱۳۹۵). بررسی سرمایه اجتماعی در محله‌های مختلف شهر داراب استان فارس. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره (۷)، شماره (۲۴)، ص (۱۵۶-۱۴۳).
- بیگوند، حامد؛ بیژنی، علی‌اصغر (۱۳۹۹). تبیین انضباط اجتماعی شهر با رویکرد مدیریت شهری مورد مطالعه: ناحیه (۲) منطقه (۱۲) تهران. پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال (۸)، شماره (۲۹)، ص (۲۶-۱).
- پروین، ستار؛ درویشی‌فرد، علی‌اصغر (۱۳۹۴). خرده‌فرهنگ فقر و آسیب‌های اجتماعی در محله‌های شهری مورد مطالعه: محله هرندی. فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره (۶)، شماره (۲۳)، ص (۸۹-۵۱).
- حبیبی، سیدمحسن؛ مقصودی، ملیحه (۱۳۹۵). مرمت شهری. تهران: دانشگاه تهران.
- حمیدی‌پور، زینب؛ رستگاران، افسانه؛ سواری، منصور؛ سیاحی، عاشور؛ مرادی، پوریا (۱۳۹۶). گزیده اطلاعات مناطق، نواحی و محله‌های شهر اهواز، معاونت برنامه‌ریزی و توسعه سرمایه انسانی شهرداری کلان‌شهر اهواز، ص ۷۷.
- حیدری، محمدتقی؛ مشکینی، ابوالفضل؛ احدنژادروشتی، محسن (۱۳۹۷). باز یافت زمین در بافت‌های فرسوده با رویکرد تأمین نیاز مسکن شهری مطالعه موردی: بافت فرسوده بخش مرکزی شهر زنجان. فصلنامه فضای جغرافیایی، دوره (۱۸)، شماره (۶۱)، ص (۲۴-۱).

- خزایی، مصطفی؛ رضویان، محمدتقی (۱۳۹۸). بافت فرسوده، فرصت یا تهدید مدیریت شهری، نمونه موردی: بافت فرسوده شهر دماوند. فصلنامه آمایش محیط. دوره (۱۲)، شماره (۴۶)، ص (۱۰۱-۱۲۵).
- خوش‌فر، غلامرضا؛ بارگاهی، رضا؛ کرمی، شهاب (۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی و پایداری شهری مطالعه موردی: شهر گرگان. فصلنامه مطالعات شهری، دوره (۲)، شماره (۸)، ص (۳۱-۴۶).
- رازقی، نادر؛ شارع‌پور، محمود؛ ابراهیمی‌کتابی، حسن (۱۳۹۶). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان روابط همسایگی مورد مطالعه: شهروندان ساکن شهر بابل. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره (۱۷)، شماره (۳)، ص (۴۹-۷۷).
- رحیمی، حسن؛ کارگر، بهمن؛ حاتمی‌نژاد، حسین؛ زیویار، پروانه (۱۳۹۷). بررسی تأثیر مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی بر امنیت در سکونتگاه‌های غیررسمی، مورد مطالعه: محله خط ۴ حصار کرج. پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال (۶)، شماره (۲۳)، ص (۱-۲۶).
- زیاری، کرامت‌الله؛ طاوسی‌ان، علی؛ سلمانی، محمدعلی؛ رضایی، حجت (۱۳۹۳). برآورد و سطح‌بندی توسعه محله‌ای با تأکید بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، مورد مطالعه: محله‌های شهر ابرکوه. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره (۵)، شماره (۱۸)، ص (۵۹-۷۶).
- سجادی، ژیلدا؛ پورموسوی، سیدموسی؛ اسکندرپور، مجید (۱۳۹۰). بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر مشارکت مردمی در محله دولاپ تهران. فصلنامه آمایش محیط، دوره (۴)، شماره (۱۴)، ص (۱۴۳-۱۶۴).
- شیخ‌بیگللو، رعنا (۱۳۹۶). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر ثبات سکونت در شهرها و محله‌های شهری، مطالعه موردی: شهر اراک. فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، دوره (۷)، شماره (۲۳)، ص (۱۵۱-۱۷۲).
- شیرینی، بهروز؛ معروف‌نژاد، عباس (۱۳۹۷). بررسی منظر اجتماعی بافت ناکارآمد شهری، مطالعه موردی: کوی نهضت آباد کلان‌شهر اهواز. فصلنامه آمایش محیط، دوره (۱۱)، شماره (۴۳)، ص (۲۳۵-۲۵۲).
- عبداللهی، مجید؛ صرافی، مظفر؛ توکلی‌نیا، جمیله (۱۳۸۹). بررسی نظری مفهوم محله و بازتعریف آن با تأکید بر شرایط محله‌های شهری ایران. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره (۴۲)، شماره (۷۲)، ص (۸۳-۱۰۲).

- فتحی، سروش؛ میرساردو، طاهره؛ بهرامی‌ثابت، حسین (۱۳۹۳). بررسی تأثیر فرهنگ توسعه بر مشارکت اجتماعی شهروندان مناطق (۱) و (۱۰) و (۲۰) شهر تهران. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره (۴)، شماره (۱۳)، ص (۱۳۵-۱۶۶).
- کاظمیان، غلامرضا؛ شفیعا، سعید (۱۳۹۳). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی ساکنان با پایداری توسعه در محله غیررسمی شمیران نو. مجله علوم اجتماعی، دوره (۱۱)، شماره (۲)، ص (۲۴-۱).
- کاکاوند، الهام؛ آهنی، سمیه؛ زارعی، فاطمه؛ هاشم‌پور، رحیم (۱۳۹۴). ارزیابی تطبیقی جایگاه سرمایه اجتماعی در ساختار محله‌های شهری با استفاده از تکنیک AHP، مطالعه موردی: شهر قزوین. فصلنامه آمایش محیط، دوره (۱۰)، شماره (۳۶)، ص (۲۵-۴۶).
- لقمان، مونا؛ سعیده‌زرآبادی، زهرالسادات؛ بهزادفر، مصطفی (۱۳۹۷). سنجش و مقایسه سرمایه اجتماعی در گونه‌های متفاوت محله‌های شهری. دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، دوره (۷)، شماره (۱۳)، ص (۶۱-۸۹).
- موحد، علی؛ مسعودی‌راد، محمد (۱۳۸۷). بررسی ابعاد اجتماعی و فرهنگی برای توانمندسازی بافت فرسوده شهری، مطالعه موردی: محله نهضت آباد اهواز. اولین همایش بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری (مشهد ۲۰ و ۱۳۸۷/۹/۲۱). ص (۱-۱۶).
- نیازی، محسن؛ روحی، مریم (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی سبک زندگی ساکنان بافت قدیم و جدید در شهر کاشان. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره (۶)، شماره (۲۰)، ص (۲۷-۴۸).
- هدایتی‌مرزبالی، معصومه؛ مقصودی‌تیلکی، محمدجواد؛ زارعی، مهسان (۱۳۹۸). ارزیابی کیفیت دسترسی محله‌های مسکونی بر روابط اجتماعی و سلامت ساکنین، مورد مطالعه: پناگ مالزی. فصلنامه آمایش محیط، دوره (۱۲)، شماره (۴۴)، ص (۲۰۰-۲۲۳).
- شاطریان، محسن؛ اشنویی، امیر؛ گنجی‌پور، محمود (۱۳۹۱). سنجش میزان رضایت‌مندی ساکنان بافت قدیم شهر آران و بیدگل از شاخص‌های کیفیت زندگی. فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، دوره (۴)، شماره (۱۳)، ص (۱۲۷-۱۴۴).
- Bae, J. H., & J. H. Kim. (2014). China's Strategic Environment and External Relations in the Transition Period. Korea, Institute for National Unification, 133.
- Dragan, P., & Goran, C. (2015). The Selection of Transport and Handling Resources in Logistics Centers Using Multi-Attributive Border Approximation area Comparison(MABAC). Journal Expert Systems with Applications.24(6), 3016-3028.

- Mathenge, M; Swallow, B. &, Yatic, T. (2007). More Effective Synergies for Sustainable Development: Enhancing the Social Capital of Research Organizations Addressing Rural Poverty and Environment in Africa World Agroforestry Centre . Nairobi: ICRAF.
- Paragal C. (2002)." Social capital and participation in Dhaka,Social Forces.3(71). 703-712.
- Van Eijk, G. (2012). Good neighbours in bad neighbourhoods: narratives of
- Wang, w.ch., Lin, Ch. H &, Chu, Y.ch. (2011). Types of Competitive Advantage and Analysis. International journal of Business and Management. 6(5), 100-104.
- dissociation and practices of neighbouring in a 'problem'place. Urban Studies, 49(14). 3009-3026.

